

פתרונים זהים לבעיות דומות?

סטיוארט כהן

יהודה ואלך, אל הרגל: הקמת צבא עממי תוך כדי לחימה. תל-אביב: מערכות ומשרד הביטחון - ההוצאה לאור, 1997, 264 עמ' + 32 עמ' תמונות.

המלחמה היא התובענית מכל הפעולות האנושיות והחברתיות, משום שהיא מציבה דרישות קיצוניות במיוחד הן בפני הפרט והן בפני הקולקטיב - המדינה, האימפריה או כל צורה אחרת של ארגון קהילתי. מן הפרט, החייל 'הפשוט' או המצביא המהולל, נדרשים אומץ לב רב, כוח רצון ונחישות עזה. דומות בהיקפן המעמסות שהמלחמה מטילה על הקולקטיב, במיוחד בכל הנוגע להקצאת משאבים חומריים, ארגוניים ואנושיים הדרושים לניצחון.

ספרו החדש של יהודה ואלך, מוותיקי החוקרים והמורים של תולדות המלחמה והמחשבה הצבאית בישראל, מתמקד בפן הציבורי-הארגוני של המלחמה. להוציא כמה אזכורים המפוררים פה ושם, אין הוא בוחן את דרכי ההתמודדות האנושית עם האתגרים הפיזיים והפסיכולוגיים שמציבה חויית המלחמה; במוקד התעניינותו עומדת התגייסותן של קהילות שלמות למאמץ מלחמתי והצעדים הארגוניים שהן נוקטות במהלך העימות. במסגרת זאת מטרתו לבחון אם קיימים פתרונות (ואולי אף 'כללים') אוניוורסליים שיהיו תקפים במצבי מלחמה שונים.

גישתו של ואלך היא היסטורית בעיקרה. ספרו מבוסס על בקיאותו הרבה בכל הנוגע לתקופת מלחמת העצמאות בכלל, ובמנגנונים שפותחו במהלך המלחמה כדי להקים את מה שהוא מכנה צבא עממי, בדמותו של צה"ל, בפרט. אולם

ואלך אינו מסתפק בתיאור של התפתחות צה"ל וארגונו, תחום שזכה כבר למחקר מפורט הן על ידי המחבר עצמו והן על ידי כמה מתלמידיו (כגון זהבה אוסטפלד, אלחנן אורן, יעקב מרקוביץקי ומאיר פעיל), שאת תרומתם להיסטוריוגרפיה של הנושא הוא מזכיר באדיבות בראשית דבריו. עיקר הספר מוקדש להשוואה שיטתית ודקדקנית בין הצעדים שנקטו בארץ בשנים 1948-1949 לאלה שנקט הצבא הפדרלי ('הצפוני') בארצות-הברית בעת מלחמת האזרחים האמריקנית (1861-1865). לדידו ההצדקה המתודולוגית להשוואה זאת נמצאת בעובדה שבשני המקרים היתה המשימה הארגונית דומה: הפיכת ישויות בעלות ארגוני לחימה בלתי מנוסים למנגנוני מלחמה כלל לאומיים המסוגלים לנהל מערכות אינטנסיוויות ומתמשכות.

ואלך פותח את הספר בנייתוח מצבם הארגוני ומעמדם החברתי של צבא ארצות-הברית בשנת 1860 ושל ה'הגנה' והפלמ"ח בשנת 1948. לאחר הקדמה זאת הוא עורך השוואה סכמטית בין שני המקרים על ידי בחינת עשר סוגיות ספציפיות, שלכל אחת מהן הוא מקדיש פרק נפרד: (1) גיוס כוח אדם למלחמה (כשהכוונה להיקף הגיוס ולצורתו); (2) הצטיידות (קטגוריה הכוללת ביגוד, מזון ומגורים, בנוסף לאמצעי לחימה); (3) אימונים, הדרכה וספרות הדרכה; (4) מנגנונים של פיקוח ממשלתי (משרד המלחמה בארצות-הברית ומשרד הביטחון בישראל); (5) תפקוד המטכ"ל והמטות; (6) השתלבותם של חיילים ומפקדים 'זרים' (דוגמת גריפלדי במקרה האמריקני וכוחות גח"ל ומח"ל במקרה הארץ-ישראלי); (7) 'משמעת ומוראל' (פרק המשתרע על מרחב שמן התחום המשפטי ועד הבידור); (8) היחסים בין הדרג הלוחם ובין הכוחות תומכי הלחימה והשירותים; (9) הפעלת ממשל צבאי באזורים כבושים (הפרק הקצר ביותר בספר

ביניהם בסדרי הגודל הגאוגרפיים והדמוגרפיים ועומד על הבדל משמעותי נוסף: בשנת 1861 נהנו כבר המדינות שבנו את הצבא הפדרלי בארצות-הברית מלמעלה משמונים שנה של עצמאות וריבונות, ואילו מדינת ישראל היתה רק בראשית דרכה בשנת 1948. הקורא יכול להעלות עוד הבדלים המקשים על מי שמבקש להשוות בין שני המקרים - למשל האם דינה של מלחמת אזרחים, שהתנהלה ללא התערבות חיצונית ממשית, כדינה של מערכה שראשיתה בהתקוממות נגד שלטון אימפריאלי והמשכה במלחמה בין-מדינתית? מה המשקל שיש לתת, בפרט בניתוח פתרונות ארגוניים, למרחק שבין מחויבותם האידיאולוגית של מרבית מנהיגי היישוב היהודי לעקרונות סוציאליסטיים ובין העדר מחויבות כזאת בקרב מנהיגי הכוחות הפדרליים בארצות-הברית? האם ניתן להשוות את מורכבות הבעיות שליוו את הקמת צה"ל, בשל היותה משולבת בצורך ליצור תשתית למדינה, לדילמות שעמדו בפני לינקולן בניסיונו לשמר את המערך התחוקתי הקיים? תרומה חשובה למחקר מצויה בעצם העובדה שספרו של ואלך מדרבן את הקורא להציג שאלות מעין אלה; תרומה חשובה לא פחות יש בעובדה שהספר מספק גם חלק גדול מהחומר לתשובות.

כולו, למעט הסיכום; (10) 'כלכלת המלחמה' (פיתוח תעשייה צבאית מקומית ומבצעי התרמות עבור רכש בחו"ל).

מסקנת המחבר - המנוסחת, כמו הספר כולו, כבהירות ובסגנון נטול זירגון - היא חד-משמעית: 'מצבים דומים... מוליכים לפתרונות דומים - בלי שהעושים במלאכה היו מודעים לעובדה שבעלי יוזמה אחרים (בזמן שונה ובמקומות אחרים) נקטו... את אותם צעדי פתרון' (עמ' 250-251). רק בתחום הכלכלי נתגלה שוני מהותי בין שני המקרים: בעוד במקרה האמריקני התפשטו מעשי שחיתות לאורך כל התקופה, 'תופעות כאלה לא היו קיימות, כמעט' במקרה הארץ-ישראלי. בכל יתר הסוגיות לעומת זאת מוצא ואלך 'זהות מדהימה' של הפתרונות בכל הסוגיות שנסקרו. אם לקבל את הכתוב על גב הספר (אך לא בתוכו), הסיבה לכך גובלת באקסיומה: 'מכיוון שעקרונות המלחמה הם אוניברסאליים - הפתרונות הישימים היו ויהיו דומים'.

ואלך הוא היסטוריון מנוסה וזהיר מכדי שיתעלם מן המוקשים שטומנת קבלת מסקנה זאת כפשוטה. אף על פי שהוא דבק בקיומו של בסיס להשוואה בין שני המקרים, הוא מודה גם בהבדלים ביניהם. הוא מציין במפורש את השוני